

Н. С. ТОКАРСЬКА ОТЕЦЬКЕ СЛОВО, СЛОВО ЗОЛОТЕ...

У Львові 1890 р. започаткував свою творчу біографію один із перших українських часописів для дітей «Дзвінок». Його видавцем стало Руське педагогічне товариство. Журнал — «Ілюстроване письмо для науки і забави молодежи» — був покликаний збудити «дух молодежи нашої не тільки школьної, але й той котра за рожних причин приневолена без науки школьної дождати лучшої долі» (1890, ч. 1).

За задумом видавців, на противагу знеціненню рідної мови часопис мав пробудити увагу до батьківського слова і материнської співанки, а читання рідною мовою при відсутності можливостей здобувати освіту мало стати джерелом пізнання з історії, етнографії, фольклору, географії, математики та інших наук.

Імена видатних постатей — провідних літературних і педагогічних сил, залучених до видання «Дзвінка», є промовистим свідченням художньої вартості часопису. На його сторінках виступали Олена Пчілка, Ганна Барвінок, Леся Українка, Л. Глібов, І. Нечуй-Левицький, Ю. Федькович, Б. Грінченко, Г. Хоткевич. Імена Шевченка, Франка, Коцюбинського, Тургенева, Толстого, Гете, братів Грімм, Кіплінга та інших підтверджують високий рівень промовистого слова «Дзвінка», його непересічну роль у розвитку й становленні української журналістики для дітей.

І хоч першопочатки у кожній справі не бездоганні, хоч видання мало не завжди добре виважену соціальну цілеспрямованість, проте суцвіття найталановитіших літературних сил, причетних до його виходу, залишило в історії української журналістики ХІХ ст. ще не оцінений дослідниками зразок високомайстерного утвердження художнього, розмовно-побутового і науково-популярного стилів, що наочно показало, як про складні явища і факти можна говорити просто, цікаво і дохідливо. Тільки таке слово могло збудити юні серця, могло «ум просвітить і серця розігрить» (Вол. Шухевич). У часописі представлено багатий фактичний матеріал з народної творчості — пісні, вірші, казки, прислів'я, приказки; є також розповіді про історичне минуле, спомини, літературні образки, повісті й оповідання.

З'явившись на поклик часу, журнал робив добру справу на ниві національної культури, сприяв відродженню, вихованню національної гідності, протистояв асиміляторській політиці поневолювачів.

Мова журналу — гарний зразок того, яким має бути особливий стиль навчально-дидактичного спілкування з дитиною. Найвиразніша ознака цього стилю — живе спілкування з дитиною, інтонації доброзичливості і любові, поєднані із спокійною мудрістю дорослого навчителя, опікуна дитини, свідомого свого високого покликання. Це знаходить вияв, зокрема, у безпосередніх формах звертання до дитини, що інтимізувало розповідь, переключало її у річище батьківської бесіди з кожним маленьким читачем. Напр.: «Учися, дитинко, бо вчитися треба, Учися глибоко, най розум не спить...» Ніжністю і глибоким ліризмом пройняті рядки колискової невідомого поета, в яких вживаються звертання: «Спи, моя доню, спи, засипляй: Я заспіваю про дивний край».

Навіть у статті про особливості людського організму знаходиться місце для таких рядків: «Поздоровляю вас, *діточки любі*, та бажаю вам здоровелька доброго». У цій-таки статті дитині нагадуються норми поведінки із старшими: «Шануй, *дитинонько*, людей з сивим волоссям, шануй, то і тобі Бог дозволить старости дочекати». Отже, разом із знаннями дитині прищеплюються й моральні цінності.

Невимушеності розповіді надає вживання традиційних для дитячого мовлення слів із дрібно-пестливим значенням. Серед них виразно переважають іменники: *голубко, дитинко, снопочки, гніздечко, бажаннячко, співаночки, яєчко, веснонька, дощик, ніжки, дзюбок, синичка, жовтобрушка*. Чимало також прикметників типу *низенький, старенькі, золотеньке, рідненький, біленькі*. Сюди долучаються також слова із суфіксами згрубілості на зразок *вовчище, дубище, дідуган*. Уснорозмовний струмінь істотно посилюється синтаксисом. Розмовні конструкції майстерно влітаються в канву оповіді практично на

будь-яку тему, як-от: «З новим роком, з новим щастем,— та новою руською (українською.— Н. Т.) читаночкою! Хочеться ж і мені поговорити з вами; хоч я вас не знаю, а ви мене не знаєте, та байдуже! Будемо розмовляти по-своєму, по-руському, ачей порозуміємось!

У мене ж, бачте, єсть така скрипочка — схованочка, а в ній єсть багато, багато казочок, співаночок, бувалиць і небувалиць, веселих і поважних!»

Увиразненню живої розмовної мови сприяють фразеологічні засоби, причому такі, що цілком зрозумілі дитині: *мир з тобою, най Бог єму помагає, бучком окладати* (бити), *лихом об землю бити*. Дбають автори часопису і про збагачення мови дитини народними прислів'ями та приказками: *Не хлібом самим живе чоловік, Брехнею світ пройдеш та назад не вернешся, Мала невдача псує все діло, Без Бога ані до порога*. Тим самим юне покоління прилучалося до народної мудрості, вчилася образно мислити і в лаконічній формі передавати свої думки.

Поряд з розмовними засобами вживалися засоби уснопоетичного мовлення, власне фольклору. Це слова з різними експресивними суфіксами, тільки використання їх спрямоване вже на стилізацію дитячої забавлянки чи пісні, а не на відтворення розмовного колориту, напр.: *Сонечко сяє, квіти цвітуть; Заплакав рокь старенькій*. Широко вживані з тією ж метою короткі і повні форми прикметників: *повен місяченько, яснеє віконце, старенькая мати, убогії села*. Слід відзначити, що загалом у мові часопису відчувається виразна орієнтація на художньо-образний стиль оповіді, тому нерідко трапляються метафори, порівняння, епітети. Напр.: *Старий ліс-дідуган аж засміявся; Сіє дрібний дощик; Сльози очи застилають; Річка, мов срібло, в лузі біжить, хмарки гуляють; Сиди хоч, як пень; Діло не йде, а біжить*. Автори часопису, безумовно, добре знали на дитячій психології, на ролі образно-поетичного мислення у вихованні різних чеснот, тому нерідко трапляються поетичні рядки патріотичного змісту, як-от: «Най правда, як ньька тебе допильнує, А розум, як батько тобою керує». Найкращим свідченням правильно вибраного ключа до спілкування з дитиною, того ключа, що стимулює і саму дитину до творчості, є спроби самих дітей віршувати:

Я маленький Славцьо
всім те заявляю,
що Русь-Україну над усе кохаю.
Як рано так в вечер
все Бозю я молю,
щоб визволив неню
з неволі на волю.
А що я маленький,
то лиш присягаю,
що о славу Руси
я добре подбаю.

Дуже важливим моментом у характеристиці мови часопису вважаємо ті явища, котрі пов'язані з науково-популярним стилем з притаманними йому логічністю і послідовністю викладу, деякою емоційністю, з вживанням слів у прямому значенні, з популярним тлумаченням незрозумілих слів та виразів, як-от в історичному нарисі про козацьке життя: «Головна козацька оселя називалася Запорізька Січ; в тих часах знаходилася Січ на острові Базавлуці на ріці Дніпр. Мешкало там постійно коло 2000 козаків».

На останку зазначимо, що крім загальнолітературних явищ мова часопису увібрала в себе чимало також діалектного. Діалектні слова і вирази залучаються не тільки для того, щоб відтворити місцевий колорит, а й прищепити шанобу саме до того слова, яке близьке дитині, її батькам, усьому оточенню. Автори часопису виходили з того, що дитина говорить переважно діалектною мовою, тому навіть у мові перекладної літератури, зокрема творів А. Доде, Р. Кіплінга, братів Грімм, російських письменників, літературні явища переплітаються з діалектними. Це і слова *сніжарка, крисаня, шварита* і форми слів *у него, его, тя, коцюбов, робилисьмо* та ін.

В умовах заборони українського слова в Росії помітно зростав потяг молоді до книги.

Журнал «Дзвінок» був знаний поза межами Галичини, його передплачували в Австрії, Канаді, Америці. Тому кращі літературні сили виступали проти локального жаргону, за створення єдиної української мови, необмеженої політичними кордонами. Це намагання освіченої верстви інтелігенції було підтримане і видавцями «Дзвінка», особливо у той період його існування, коли редактором став визначний український учений, історик і педагог Іван Крип'якевич (1912—1914). На цьому етапі помітне намагання авторів вибрати із мовного багатства найкраще і найзагальніше, усталене у письменстві і лінгвістичній науці, одночасно орієнтуючись на народнорозмовну мову минулого як на найбільшу естетичну цінність.

Від початку виходу часопису непохитним авторитетом для усіх авторів і читачів була творчість Т. Шевченка, що відіграла консолідуючу роль на територіально роз'єднаних українських землях. Провідником і борцем за єдину українську літературну мову на народній основі був І. Франко, твір якого «Лис Микита», опублікований у часописі, засвідчував саме такий напрямок у розвитку мови.

«Дзвінок» за час свого існування прислужився як розвитку й становленню літературної мови на Західній Україні, так і духовному формуванню молодого покоління. Публікації журналу, багаті пізнавальним матеріалом з історії, етнографії, фольклору, природничих наук, роблять це видання педагогічно вартісним і сьогодні.